

Zgodovinski portreti

Ignac Filip Semmelweis (1818–1865)

Dr. Mirko Karlin

1. julija letos bo minilo 150 let, ko se je v Budimu rodil veliki madžarski ginekolog in »rešitelj mater« — I. F. Semmelweis. Njegovo kratko življenje je potekalo v stalnem boju za priznavanje in praktično uveljavljanje njegovega nauka, ki naj bi tisoče in tisoče mladih žensk rešil mučne smrti zaradi porodnega prisada (puerperalne sepse).

I. F. Semmelweis se je rodil leta 1818 v Budimu na Ogrskem kot sin ne preveč premožnega švabskega trgovca. Medicino je študiral v Pešti in na Dunaju. Po promociji se je odločil, da bo postal porodničar. Zato je leta 1844 sprejel mesto asistenta na Prvi dunajski porodniški kliniki, ki jo je vodil prof. **Johann Klein** (1788—1856).

Revne porodnice, zvečine nezakonske matere — in samo takšne so iskale zavetišče v eni od obeh dunajskih porodniških klinik — so dobro vedele, da je na Prvi porodniški kliniki, kjer so prakticirali tudi študenti, smrtnost veliko večja (od 100 porodnic jih je umrlo kar 12—18) kakor na Drugi porodniški kliniki, kjer so se izobraževale bodoče babice. Tam je bila smrtnost od porodnega prisada samo nekako 1 do 2 umrli na 100 porodnic. Zato so se nosečnice z vso silo branile, da bi bile sprejete na Prvo porodniško kliniko. Obe kliniki sta se namreč menjavali v sprejemanju porodnic, tako da je na primer prva sprejemala v ponedeljek, druga v torek itd.

Novi asistent je to strašno morijo med porodnicami opisal takole: »Morali smo gledati presunljive prizore, kako so ženske na kolenih in z rokami prosile za odpust pri nas, ker so hotele biti sprejete na drugem oddelku, a so zašle na naš oddelek. Otročnice z nepreštevni pulzom, z napihnjeno izbočenim trebuhom, s suhim jezikom, se pravi zbolele za hudim porodnim prisadom, so še malo ur pred smrtjo zatrjevale, da so popolnoma zdrave, samo da ne bi prišle zdravnikom v roke. Vedele so namreč, da jim zdravniško zdravljenje prinaša smrt... Mene je vselej zgrozilo, kadar sem pred svojimi vrati zaslišal zvonček (večkrat na dan je namreč ob zvončkljanju prihajal svečenik v ornatu, da bi umirajoče previdel z zakramenti)«.

Ko je moral Semmelweis dan za dnem gledati, kako so mu te uboge mlade matere umirale, ne da bi jim mogel pomagati, je začel razmišljati o tem, ali niso zdravniki in študenti sami krivi te nesreče, saj hodijo iz prosekture, kjer secirajo mrlične, naravnost k porodnicam in jih, ne da bi se poprej pošteno umili, z nečistimi rokami notranje preiskujejo. Prav isto je skoraj vsako jutro delal tudi

Semmelweis sam. To njegovo spoznanje je kmalu dozorelo v odkritje, ki je bilo za tisti čas povsem nenavadno. Vživeti se moramo namreč v dobo, ko zdravniki še niso poznali mikrobov.

Tako je nekega dne v maju leta 1847 mladi Semmelweis že lahko predstojniku in vsem zdravnikom klinike sporočil, da je našel vzrok puerperalni sepsi. Po njegovem mnenju delajo porodni prisad razpadni produkti, ki ostajajo na rokah zdravnikov po obdunciranju umrlih pacientov. S tako onečiščenimi rokami se te snovi pri porodniških operacijah in preiskavah prenašajo v organizem rodečih žensk.

Tako so še isti mesec po Semmelweisovem priporočilu uvedli stroge ukrepe glede čistoče. Odtlej so se morali zdravniki in medicinci pred vsako notranjo preiskavo porodnic temeljito umivati roke v vodni raztopini klorovega apna. Uspeh ni izostal: V aprilu leta 1847 je na Prvi porodniški kliniki umrlo še 18 odstotkov otročnic; ko so uvedli umivanje rok, pa se je v juliju ta odstotek zmanjšal že na 1.28 in je v prihodnjih mesecih ostal med 1—2 odstotkoma. To je torej letalnost, kakršna je bila na Drugi porodniški kliniki.

Semmelweisova iznajdba ni bila naključna. Ko ga je vprašanje, zakaj je smrtnost porodnic na njegovi kliniki tolikšna, najbolj grizlo, je zvedel, da je njegov prijatelj **Jakob Koletschka** (1803—1847), profesor sodne medicine na Dunaju, umrl za »zastrupitvijo krvi«, in to zaradi ranitve prsta pri sekciji. Ko je natanko preučil obdukcijski protokol pokojnega prijatelja, je Semmelweis, kakor je pozneje sam napisal, »nepremagljivo ugotovil popolno enakost med simptomi in pojavi, ki jih je opazoval ob smrti tolikerih porodnic«. Tudi pri njih so na obdukcijah ugotavljali vnetje ven in mezigovnic ter gnojni peritonitis, plevritis, perikarditis in meningitis. Razen tega pa še, kakor pri Koletschki, številne »metastaze«. Zdaj je spoznal, da je tudi prisad pri otročnicah nekakšna piemija.

Ob tej priložnosti se moramo seznaniti s pojmom »sepsa« in »piemije«, ki sta pravzaprav že zdavnaj zastarela in bi ju zastran tega morali odpraviti iz našega strokovnega izrazja.

Za časa Semmelweisa je beseda sepsa (ali septikemija), katere ime prihaja iz grškega »sepsis« = trohnoaba, gniloba, pomenila kroženje produktov trohnoabe v krvi. Domnevali so namreč, da ta huda bolezen nastane zaradi zastrupitve človeškega telesa s snovmi, ki nastanejo pri gnitju in razpadanju ter prodro v kri. Nasproti sepsi pa je ime **piemija** (iz grškega »pion« = gnoj in »haima« = kri) pomenilo, da je gnoj preplaval kri. Ta prav tako huda bolezen, pri kateri so na sekcijah videvali številna gnojna vnetišča v raznih organih in telesnih votlinah, naj bi nastala zaradi vdora gnoja v krvni obtok. Danes vemo, da je »sepsa« pravzaprav »nespecifična splošna infekcija«, ki nastane zaradi vdora kužnih klic v krvni obtok iz kateregakoli prvotnega »žarišča« v telesu (to je splošna bakteriemija) in zastran preplavljenja krvi s strupenimi produkti (toksini) teh istih klic (to je splošna toksinemija).

Tako je Semmelweis, ne da bi vedel za pravi vzrok porodnega prisada, nevede pokazal zdravnikom pravo pot, ki lahko izdatno zmanjša smrtnost za porodnim prisadom. Ko pa se je Semmelweis o tej novi metodi posvetoval z dunajskimi kolegi, med katerimi sta bila znameniti dermatolog **Ferdinand Hebra** (1816—1880) in še bolj slavni internist **Jožef Škoda** (1805—1881), je ta iznajdba dobila širši pomen. Hebra je napisal celo članek o Semmelweisovi iznajdbi, profesor Škoda pa je o njej poročal v Dunajski akademiji znanosti. Tudi sloveči dunajski patolog **Karel Rokitsky** (1804—1878) ni bil Semmelweisu nenaklonjen.

Kljub posredovanju Semmelweisovih prijateljev pa njegove tako preproste teorije ni hotel priznati niti njegov šef prof. Klein, ki bi se lahko na lastne oči prepričal o uspešnosti umivanja rok pred notranjo preiskavo porodnic. Tudi šefi porodnišnic po drugih mestih velike avstrijske države in zunaj nje niso hoteli priznati Semmelweisovi iznajdbi kakšno vrednost. Še več, celo posmehovali so se mu in še naprej trdili, da porodni prisad nastane zaradi nekih škodljivih izparin (miazmov), ali pa so menili, da so nekakšni »atmosferično-kozmično-telurični dejavniki«, ki vplivajo na nastanek puerperalne sepse. Med njimi so bili tudi taki, ki so trdili, da sta vsega tega krivi prenatrpanost porodnišnic, morda pa celo žaljena sramežljivost žensk, ki so morale dopuščati, da so jih preiskovali študenti.

Nep priznavanje Semmelweisovih zaslug pa je doseglo svoj višek, ko so dne 20. marca 1849 odbili Semmelweissovo prošnjo, da bi še naprej opravljal službo asistenta na Kleinovi kliniki. Kdo bi si takrat mislil, pravi prof. S. Fekete, da bodo leta 1908 (ko je bilo Kleinovo ime že zdavnaj pozabljeno) odkrili Semmelweisu spomenik pred splošno bolnišnico na Dunaju in da bodo leta 1943 po njem poimenovali porodniško kliniko.

Tudi Semmelweisova članka, ki ju je napisal za glasilo dunajskih zdravnikov, sta naletela na gluha ušesa. Poleti leta 1850 je Semmelweis poročal na zboru Dunajskega združenja zdravnikov o svoji metodi. Pri tem se je dotaknil tudi nekaterih ugovorov, ki so jih proti njegovemu nauku izrekli posamezni porodničarji. Na tem sestanku sta Semmelweisa posebno žolčno napadala profesorja **Fr. W. Scanzoni** (1821—1891) iz Würzburga in **Bernhard Seyfert** (1817—1870) iz Prage. Kakor je pozneje dognal češki zdravstveni zgodovinar Bouček, je Seyfert pri tem navajal celo ponarejene statistike. Da bi zmanjšal velik odstotek smrtnosti za porodnim prisadom, je za puerperalno sepso zbolele ženske prestavljal na drug oddelek. Kljub takšnim ugovorom pa je Semmelweissovo predavanje povsem uspelo. To lahko sklepamo po tem, da je tajnik Dunajskega zdravniškega društva zapisal v letnem poročilu društva naslednje besede: »Triumf medicinskega raziskovanja«.

Semmelweisovi prijatelji in sodelavci so pošiljali profesorjem porodništva v zamejstvu pisma, v katerih so jih opozarjali na njegovo odkritje. Vendar je bilo število tistih, ki so priznavali Semmelweisa in vrednost njegovega nauka, zelo majhno. Med njimi je bil profesor **G. A. Michaelis** (1798—1848) v Kielu. Tudi prof. **J. W. R. Tilanus** (1823—1914) v Amsterdamu je deloma upošteval Semmelweissovo metodo. Hudi nasprotniki Semmelweisa so bili akušerji v Parizu in tudi angleški porodničarji, med njimi prof. **J. Y. Simpson** (1811—1870). Le-ti niso hoteli Semmelweisovi iznajdbi priznati tiste vrednosti, ki bi jo zaslužila. Prof. **F. Kisch v. Rotterau** v Würzburgu je sicer menil, da je umivanje rok z raztopino klorovega apna potrebno, vendar se mu Semmelweisov nauk ni zdel kaj prida. Za glavni dokaz so Semmelweisovi nasprotniki navajali dejstvo, da se porodni prisad pojavlja tudi v tistih porodnišnicah, kjer zdravniki ne obducirajo svojih bolnic.

Končno se je celo **Rudolf Virchow** (1821—1902), sloveči nemški patološki anatom in stvaritelj splošno priznane »celularne patologije«, izrekel odklonilno o Semmelweisovi teoriji. Njegovi organski produkti gnitja se niso skladali z učenjem Virchowa.

Tudi politični dogodki, ki so se odigrali pred revolucionarnim letom 1848 in po njem, niso bili ugodni Semmelweisu. Za časa madžarskih osvobodilnih bojev je bil Semmelweis, ki nikdar ni zatajil svoje ogrske nacionalne pripadnosti,

sicer na Dunaju, vendar je kakor Hebra vstopil v dunajsko Akademsko legijo in se v njej aktivno uveljavljal. Po porazu madžarskega upora so mu reakcionarni in cesarsko-kraljevi profesorji dunajske fakultete, med katerimi je bil tudi Semmelweisov šef prof. Klein, to svobodoljubnost zamerili. To je bil tudi eden od vzrokov, da ga leta 1849 niso hoteli znova postaviti za univerzitetnega asistenta. Tudi prošnjo za habilitacijo so mu prvič odbili in šele leta 1850 so mu priznali privatno docenturo, vendar s pridržkom, da sme študente poučevati samo na fantomu. Neznosni pogoji in razmere na kliniki pa so ga tako razočarali, da je že po petih dneh odpovedal službo in oktobra 1850 odpotoval v Pešto, kjer je sprejel mesto primarija v tamkajšnji bolnišnici sv. Roka.

Zdravstvene razmere v Pešti niso bile kaj dosti boljše kot na Dunaju, politične pa še slabše. Samovoljna vlada policije je zavirala vsako napredno dejavnost. Tudi v njegovi porodnišnici je bila smrtnost za puerperalno sepsa zelo velika. Zato je Semmelweis skušal najprej urediti sanitarne razmere v bolnišnici. Pri tem pa se je zameril krajevnim funkcionarjem, ker je porabil preveč denarja. Toda uspeh ni izostal: tudi v peštanski porodnišnici se je zmanjšala smrtnost za porodnim prisadom na 1 odstotek.

Končno so leta 1855 Semmelweisa izbrali za profesorja porodništva na budimpeštanski univerzi, čeprav je bil prvotno predlagan cesarju v imenovanje šele na drugem mestu. Leta 1857 se je Semmelweis poročil, kar je zelo ugodno vplivalo nanj, ki se je še iz študentovskih let rad vdajal gostilniškemu in kavarniškemu življenju.

Ko se je politična napetost na Madžarskem malo umirila, sta tudi vlada in njen policijski režim nekoliko popustila. Tako je leta 1857 začelo spet izhajati madžarsko zdravniško glasilo (Orvosi Hetilap) in tudi zdravniki so se lahko shajali v svojem združenju.

Leta 1858 je imel Semmelweis predavanje v madžarskem zdravniškem združenju o svoji iznajdbi. To poročilo je izšlo tudi v madžarskem zdravniškem glasilu. Seveda ni imelo nikakega odziva v svetu. Zaradi tega se je Semmelweis odločil, da bo svoje nove misli podal v nemškem jeziku. Tako je leta 1861 izšla njegova knjiga »Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxe des Kindbettfiebers«. Od nje je veliko pričakoval, a malo dosegel. Ko so se septembra leta 1861 v Speyerju sešli nemški naravoslovci in zdravniki, so govorili tudi o Semmelweisovih nazorih. Razen heidelberškega prof. **W. Langeja** (1813—1881) so se vsi izjavili odklonilno, med njimi celo največja osebnost — Virchow. Tudi berlinski ginekologi so se na sestanku leta 1864 izrekli negativno o Semmelweisovem nauku.

Prvo priznanje Semmelweisovi metodi so dali zdravniki na sestanku v Peterburgu, ki ga je vodil **E. A. Th. Hugenberger** (1821—1891). Izdali so celo priporočilo, po katerem naj bi vse babice v Rusiji skrbele za ustrezno čistočo in naj bi upoštevale vse previdnostne ukrepe. Kot bela vrana se je v tem času oglasil neki dr. **Kugelman** iz Hannovera, ki je Semmelweisu v navdušenju za njegove ideje poslal posebni odtis dela o iznajditelju cepljenja proti osepnicam — Jennerju.

Razočaran nad dejstvom, da so njegove misli o zatiranju porodnega prisada tako malo cenili, se je Semmelweis odločil za skrajnost. Začel je vodečim porodničarjem v Evropi pisariti »odprta pisma«, v katerih jih je delal odgovorne za tako porazno število umrlih mater. Znano je njegovo pismo, ki ga je pisal Scanzoniju: »Če boste, gospod dvorni svetnik, ne da bi ovrgli moj nauk, še naprej učili vaše učence in učenke, da je puerperalna sepsa neka epidemija, potem vas

pred bogom in pred ljudmi razglašam za morilca in zgodovina porodnega prisada vam ne bo nepravilna, če vas bo za uslugo, da ste bili prvi, ki je zavračal moj življenje rešujoči nauk, ovekovečila kot medicinskega Nerona».

Brezupni boj za priznanje njegovega odkritja je strl Semmelweisove telesne in duševne moči. Konec julija 1865 so ga morali poslati v dunajski zavod za duševne bolezni. Le-tam pa je po nekem čudnem naključju umrl za isto boleznijo, zoper katero se je boril vse svoje kratko življenje. Komaj 47 let star je 13. avgusta 1865 umrl za »zastrupljenjem krvi«, ki je nastalo po majhni ranitvi prsta na roki.

Pravo vrednost Semmelweisovega nauka pa so spoznali šele po njegovi smrti. Celo Scanzoni in Virchow sta se končno spreobrnila. Resnično priznanje Semmelweisovega nauka pa je šele 1882 dal znani nemški ginekolog prof. **Alfred Hegar** (1830—1914), ko je izdal delo o Semmelweisu. Z razvojem bakteriologije, ki je Semmelweisove »organske gnilobne snovi« razložila z delovanjem patogenih mikroorganizmov, so dokončno uvideli vrednost Semmelweisovega razkuževalnega umivanja rok. Tako je Semmelweis že pred odkritjem mikrobov načrtno razširjal načelo, ki je v Listrovi antisepsi želo vse priznanje; s poznejšo asepso pa je zdravnikom vseh operativnih strok omogočilo, da lahko danes dosejajo take zavidanja vredne uspehe.

S splošnim priznanjem Semmelweisovega nauka so se oglašili tudi nekateri zdravstveni zgodovinarji, ki so hoteli dokazati, da Semmelweis ni bil prvi, ki je priporočal preprečitvene ukrepe zoper porodni prisad. Tako so ugotovili, da je ameriški zdravnik **Oliver Wendell Holmes** (1809—1894) že nekaj let pred Semmelweisom priporočal čistočo v boju proti puerperalni sepsi. Njegova knjižica »Nalezljivost porodnega prisada« je izšla leta 1853. Vendar moramo reči, da Holmes ni bil porodničar in da ni imel v porodništvu velikih izkušenj, marveč je predvsem opozarjal na prejšnje opazovalce (na Gordona in Aberdeena). Kako vrednotijo Holmesove zasluge sami Američani, je razvidno iz besed, ki jih je leta 1921 v svojem učbeniku napisal priznani ginekolog **Joseph B. De Lee**: »Medtem ko je Holmes trdil, da se porodni prisad širi kontagiozno ali v splošnem s precepljenjem, moramo priznati, da je Semmelweis brez kake zmote našel eksaktni vzrok te bolezni in nedvoumno dokazal, da gre za infekcijo ranjenih spolovil; vrhu tega pa je pokazal pravo metodo za preprečevanje te bolezni. Holmes se po kratkem ukvarjanju s to temo ni več ubadal. Semmelweis pa se je z vso močjo bojeval za priznanje svojega nauka in za življenje toliko tisoč žensk in šele smrt je pretrgala ta boj.«

Naš zdravstveni zgodovinar **Ivan Pintar** (1888—1963), ki je bil tudi sam ginekolog, pa je glede prioritete o Holmesu napisal tele besede: »Toda ker mu ni nihče nasprotoval in ker ni doživel tako tragičnega konca kakor Semmelweis, pa tudi zato, ker je deloval daleč stran od starih šol v Evropi, pripisujejo vso slavo Semmelweisu.«

Tudi Švedi se lahko pohvalijo, da je že leta 1826 njihov profesor porodništva **Per Gustav Cederschiöld** (1782—1848) uporabljal umivanje rok s klorovim apnom in da je spoznal nekakšno zvezo med obdukcijami v zavodih in nastajanjem puerperalne sepse. Čeprav je Cederschiöld babicam prepovedal zopetno uporabo gob in brisač, vendar vzroka porodnega prisada in njegove prevencije ni spoznal tako nedvoumno kakor Semmelweis. Tega se Švedi tudi zavedajo, zaradi česar Cederschiöldove prioritete v škodo Semmelweisa ne devajo na veliki zvon.

Za dokaz, da Semmelweisu danes vsesplošno priznavamo njegove zasluge kot »rešitelju mater«, moramo vzeti tudi okoliščino, da so leta 1954, ko so v palači Mednarodnega kolegija kirurgov (International Colleg of Surgeons) v Chicagu med desetimi kipi največjih zdravnikov sveta postavili tudi Semmelweisov kip.

Seveda so tudi Madžari ponosni na svojega slavnega rojaka. Da bi si ga spričo nemškega imena ne lastili še Nemci, je ogrski medikohistorik **Tibor Györy** dokazal, da so Semmelweisovi predniki kot rimokatoliki živeli že poldrugo stoletje na Ogrskem in da so se Semmelweisovi starši ter bratje in sestre vselej imeli za Madžare.

V glavnem mestu SR Madžarske pa si popotnik lahko ogleda Semmelweisov spomenik, ki so ga z mednarodnimi prispevki postavili že leta 1906. Malo pred proslavo stoletnice Semmelweisove smrti (leta 1964) pa so v spominski muzej preuredili Semmelweisovo rojstno hišo, kjer je spravljena večina njegovega pohištva, pa še slike njegovih staršev in izvrstni portret Semmelweisa z ženo. V istem muzeju so zbrali tudi vso literaturo o Semmelweisu (knjige, časopise in kritike). V drugi del te gosposke hiše so prenesli staro lekarno s krasnimi apotekarskimi posodami; v tretji del pa spominske predmete iz ogrskih kopališč. Seveda so v bližino tega muzeja spravili tudi Semmelweisove kosti, ki so jih prenesli s splošnega pokopališča v Budimpešti. Pred njegovo novo grobnico pa so postavili veličasten spomenik »materinstvu«, ki ga je izdelal kipar **Miklos Borsos**.

Ta članek naj bo skromen prispevek v počastitev stopetdesetletnice rojstva moža, ki je prvi odločno povzdignil glas v prid trpečim materam. Prav Semmelweisovo odkritje je omogočilo, da gredo bodoče matere danes brez strahu pred porodnim prisadom v naše aseptično urejene porodnišnice.

Medicinska sestra – pionir zdravja

Tako se je glasilo geslo za svetovni dan zdravja v letu 1954.

Prav to leto je poteklo 100 let, kar je **Florence Nightingale** s 40 sestrami organizirala sestrsko službo v britanski vojski na Krimu. Njeno delo je dalo svetu novo pojmovanje o moči in odgovornosti, ki ga v družbi zavzema izobražena in kvalificirana ženska. To pojmovanje se praktično najbolj kaže v sodobnem poklicu sestrstva, ki sestram omogoča, da čustvo človekoljubja povežejo tudi z izobrazbo in vzgojo. S proslavo tega SDZ je Svetovna zdravstvena organizacija hotela opozoriti na **vlogo medicinske sestre in važnost sestrskega poklica** pri dajanju pomoči narodom sveta, da dosežejo svoj smoter: čim popolnejše zdravje.